

„ИЗТЛАСКВАНЕТО“ В „ПРОЕКТА ЗА НАУЧНА ПСИХОЛОГИЯ“ НА ЗИГМУНД ФРОЙД ОТ 1895 Г.

Мариана Няголова

„Психологията е едно голямо брем“.

Това откритие на З. Фройд, споделено в писмата му до Вилхелм Флис, може да

се приеме за мото на малко известното му, но изключително интересно произведение „Проект за научна психология“, написано в преданалитичния период на неговото творчество.

Към 1895 г. З. Фройд е постигнал значителни резултати в областта на медицинските дисциплини. Научните му занимания с неврология, физиология и патология са увенчани със собствени открития под ръководството на бляскавите имена от края на миналия век – Брюке, Майнерт и, разбира се, Ж. М. Шарко (6; 5–10). Прекрасните му възможности на клиницист обаче не се ограничават в сферата на практиката, а го подтикват към теоретични обобщения. Така от симптоматичните обяснения на неврозите и в част-

ност на хистерията той се насочва към причинното им изследване. В резултат на тази нова ориентация З. Фройд успява да снесе традиционния за школата на Шарко въпрос „Как?“ и да го замени с въпроса „Защо?“, в който някои изследователи виждат истинска революция в невропатологията. Например Л. Шерток отбелязва, че благодарение на тази фройдова схема „сред „механистичните“ концепции на епохата израстват една нова психопатология, която въведе специфично човешкото измерение на желанието“ (8; 700).

Идеята за причинността позволява на З. Фройд не само да предложи теория за динамичния характер на неврозите, но и да се насочи към изследване на редица психологични аспекти, свързани с тях.

В „Проекта за научна психология“ от 1895 г. той всъщност прави първия сериозен теоретичен опит да реализира своята концепция за същността на психиката, без което по-нататъшните му научни работи биха били невъзможни. Днес, отдалечени цяло столе-

тие от написването на тази негова работа, ние сме свикнали да мислим за З. Фройд като за едно от големите имена в психологията. Популярността на аналитичното му учение е така всепризната, че дори не се замисляме, че терминологията му е по-скоро постулирана от широкия кръг читатели, но остава неразбираема почти от никого, освен от специалистите-психоаналитици.

Специфичната фройдова терминология обаче се оказва резултат на дълга идейна еволюция във възгледите му. Тя крие в себе си неговите сериозни противоречия при разрешаването на такива методологични въпроси като отношението между психично и физиологично, психологичната систематизация и „психичната структура“.

За да илюстрираме необходимостта от своеобразен генетичен подход към изучаването на фройдовата терминология и на нейна основа на цялата му психологична система, ние ще спрем вниманието си върху интерпретацията на понятието „изтласкване“ в текста на „Проекта за научна психология“.

Този избор е продиктуван от факта, че именно изтласкването Фройд поставя в центъра на загатката, от която зависи разбирането, на психологичния характер на невротите, а така също и защото неговата интерпретация в голяма степен отразява колебанията и

съмненията, съпровождали го в преданалитичния период.

В хода на подготовката на ръкописа на „Проекта“ З. Фройд възнамерява да посвети специална четвърта глава на проблема за изтласкването, но тя така и остава незавършена, а вероятно и не-написана (9; 312). Независимо от това във втора глава на публикувания текст на „Проекта“ той поставя в центъра на обсъждането проблема за разбирането на изтласкването като ключ към психопатологията на натрапчивите идеи.

Разглеждайки последните като невротични и хистерични, З. Фройд излага идеите си за лечението на хистеричните натрапчиви идеи чрез аналитично разбиране на причините, които са ги породили. Самия процес на анализа той представя по следния начин:

„преди анализа – А е една представа с изключителна интензивност, която възниква много често в съзнанието, провокирайки всеки път сълзи. Субектът не знае защо А го принуждава да плаче и счита тази реакция за абсурдна, без обаче да може да я избегне.

след анализа – открито е съществуването на една определена идея Б, която всъщност е предизвикала сълзи. Тя често се появява до момента, в който субектът успява, чрез една сложна психическа работа, да я избегне. Ефектът на Б е абсурден, субектът си го

обяснява и може да му се противопостави“ (9; 360).

Ето как, според З. Фройд, представата А се свежда до Б и става негов символ, а Б е скритата причина, която остава в сянка. Тя е изтласкана („или най-малко изгонена от съзнанието“) (9; 361).

Така в „Проекта за научна психология“ той разкрива характеристиката на изтласкването с помощта на теорията за символизацията. Впрочем последната не му е чужда и преди 1895 г. Счита се, че първият етап от разбирането на проблема за символа се отнася към съвместната му работа с Брьоер „Изследвания върху хистерията“. В нея „механизмът на символизацията заема средно място между механизма на автосугестията и този на конверсията“ (13; 157). Вторият етап на теорията за символа с първите самостоятелни работи на З. Фройд от преданалитичния период, в които като цяло, според М. Шейдуер, едно „психично страдание е символизирано чрез „физична невралгия“, т. е. чрез интеракцията на психично и физично Фройд разглежда конверсията, основана на подобие“ (13; 157)*.

Фройдовата теория за символизацията бележи нов етап в „Проекта за научна психология“. В

него символът е представен, като играещ нова роля, тази на „заместител“ на действителната причина, породила неврозата. Освен случаите, когато символът А позволява да се открие причината, има и други случаи, при които символът А не намира съответстващата му изтласкана причина Б и това става, защото „към А нещо се е прибавило, след като се е отделило от Б“ (9; 361). Именно това патологично формиране на символа З. Фройд бележи с термина „изместване“.

Описанието на процеса на изместване ни дава възможност да заключим, че това е процес при който не може да бъде осъзната причината, за разлика от формирането на нормалния символ, който позволява да се осъзнае изтласканата идея. Така проблемът за символизацията позволява да се обърне внимание на процесуалния характер на изтласкването и да се разбере, че на З. Фройд несъзнателното само по себе си няма смисъл. Анализът на процеса на изтласкване ни позволява да направим извода, че чрез него З. Фройд ни е представил проблема за нормалния и патологичния процес на осъзнаване на несъзнателните символи или още по-точно – за динамичния преход от несъзна-

1. Забележка. Обсъжданият „процес на конверсия“ е всъщност процесът на идентификация. Тук е нужно да отбележим, че в аналитичния период З. Фройд употребява и самия термин „идентификация“, докато за преданалитичния период названието на процеса е обозначено с термина „конверсия“.

телното психично към съзнателното такова. Обсъждането на проблема за изтласкването в „Проекта“ дава една прекрасна възможност да се убедим, че З. Фройд излага една динамична концепция за нормалния процес на осъзнаване и за патологичната, единствено, невъзможност несъзнателното да стане съзнателно, наречена от него „изместване“.

Поставянето на проблема за символизацията като цяло и за различните отношения между символа и изтласканата идея в произведенията на З. Фройд е получило както положителни, така и критически оценки. Принципиалната критика много често се свързва с това, че в символната теория на З. Фройд смисълът на символа остава винаги непознат преди анализа (9; 159). Подобна критика действително може да се приеме за основателна, но по-съществено според нас е да се обърне внимание на това, че реализацията на изтласкването, представена в „Проекта“, поставя под съмнение изводите, че „съзнанието в теориите на психоанализа представлява само по себе си второстепенно и вторично явление“ (12).

Именно, за да изясни в психологически план проблемите отнасящи се до осъзнаването З. Фройд обвързва реализацията на изтласкването с функционирането на трите системи на организма, съответно „ф“ (тази на физиологичните процеси), „ψ“ (на несъз-

нателните психични явления) и „о“ (на съзнателните психични явления). Интерпретацията на тези, въведени от З. Фройд „три системи“, позволява да се направят различни заключения за същността им и за отношението им към психиката. Ние обаче ще отбележим само, че З. Фройд представя тяхното взаимоотношение като преход между количествени и качествени състояния. „Символизацията“ той определя като „количествено движение, което съставлява „ψ“ първичния процес“ (9; 363). Текстът на „Проекта“ ни дава възможност да считаме, че към първичния „ψ“ процес се отнасят афективните психични явления, които у З. Фройд най-често са представени чрез двойката „удоволствие – неудоволствие“. Психичните явления принадлежащи към системата „о“ са от качествен порядък и към тях се отнасят преди всичко възприятието, вниманието и мисленето. Взаимодействието между първичния процес и явленията, отнасящи се към системата „о“, става очевидно, когато увеличаването на количеството в „ψ“ достигне до качествените явления и оттам успява да измени целия ход на мисълта. „Размишлението, пише З. Фройд, е една активност на „Аз“-а, която изисква време. Тя става възможна, когато афективното ниво има нужда от големи количества“ (9; 368). Същност, Аз-ът е от качествен порядък и в случая е термин, обоз-

начаващ логичното размишление, което при хистерични състояния не функционира навреме и затова „вниманието се концентрира върху възприятията способни, като цяло, да отпищят неудоволствие“ (9; 369).

З. Фройд смята, че спомени-те, които са пресни, могат да предизвикат неудоволствие, но това е нормален процес. Патологичното е в това, че се появяват спомени за отдавна минали събития. „Клиничният опит ни учи, пише той, че късната дата на пубертета прави възможна появата на закъснели първични процеси“ (9; 369). Случаите на ранно сексуално съзряване според него водят до възникването на хистеричните неврози (9; 367). Всичко това му позволява да подчертае един от основните си изводи, а именно, че изтласкването е явление, отнасящо се единствено до сексуалната област и затова при хистерията едно действие на „Аз“-а се придружава винаги от ефекти, които сме свикнали да разглеждаме единствено като първични „ ψ “ процеси (9; 364–366).

На фона на една на пръв поглед чисто психопатологична картина З. Фройд разкрива научните си възгледи за взаимоотношението между емоционално-чувствените и познавателните психични прояви, като приема за основна идеята, че човек винаги се стреми да потисне и да не мисли за неща, предизвикали неудовол-

ствие. Асоциативният процес обаче предизвиква тези мисли при появата на ново възприятие. Като резултат от постановката, че съществува борба срещу появата на образите, свързани с преживяно неудоволствие, З. Фройд обвързва проблема за изтласкването с „процеса на защита“.

В „Проекта“ очевидно той прави това, за да обоснове възможността на символа, обозначен като „А“, да се държи отделен от изтласканата идея „Б“. „Защитата“ е силата, която е изтласкала „Б“ и която все още действа като съпротива. Именно тя се противопоставя на всяка умствена операция, интересуваща „Б“. Така З. Фройд представя процеса на защита, идващ от инвестирания „Аз“, като процес даващ място на хистеричното изтласкване и оттук дори – на хистеричната натрапчива идея. Той специално отбелязва, че този процес изглежда да се отличава от първичния „ ψ “ процес (9; 362). За разлика от изтласкването при нормалната защита, хистеричното изтласкване винаги предполага „действия на Аз-а, придружавани от ефекти, които сме свикнали да разглеждаме единствено като „първични процеси“ (9; 364). По-нататъшният анализ го довежда до извода, че това е така, защото имат сексуален характер. Следователно, хистеричното изтласкване е придружено винаги от афективни реакции, но логическият анализ на ситуацията

е възпрепятстван. „Отприщването на неудоволствието, пише З. Фройд, се оказва сведено до количество и ще действа като сигнал, предупреждаващ Аз-а да осигури своята защита... Колкото по-интензивно е отприщването, толкова по-трудна е целта на Аз-а... Той впоследствие не е в състояние да попречи на появата на един първичен процес“ (9; 368).

Така представен „процесът на защита“ може да се разбира като една характерна страна от процеса на осъзнаване на причината „Б“, която има отношение към изначалния стремеж на потискане на спомените за преживяно неудоволствие. Логичното им осмисляне предполага нормално изтласкване, а невъзможността да се осмислят символите или въобще липсата на символи – патологичното изместване.

Всичко това обаче все още не позволява да се счита изтласкването за един вид „защита“ и даже за „защитен механизъм“, както често се определя в психоаналитичната литература (II; 142). В преданалитичните си произведения З. Фройд позволява да мислим за изтласкването преди всичко като за причина, лежаща в основата на хистеричните неврози и замествана със символ, който подлежи на осъзнаване, а самата причина – на разбиране.

Изложението на този проблем в „Проекта за научна психология“ ни дава възможност да формулираме следните изводи:

Определяйки хистеричната невроза като заболяване с психична етиология, З. Фройд развива своята позиция за взаимовръзката между символа и причината, като се опитва по доста сполучлив начин да интегрира клиничните си наблюдения с идеите на т. н. „разбираща психология“ от края на XIX век. В тази връзка е необходимо да напомним, че само една година преди написването на „Проекта“ излиза трудът на Дилтей „Описателната психология“ (1894 г.), в която се предлага психологията да се изучава като „описателна“ и „разбираща“. Подобно сходство между идеите за разбирането в концепциите на Дилтей и Фройд е отбелязано още от С. Л. Рубинщайн, който посочва, че различието помежду им се състои преди всичко в това, че Дилтей за разлика от Фройд и даже противоположно на него предлага психологическата същност на личността да се търси не в най-низшите примитивни влечения, а в нейните най-висши обективни прояви (4; 349).

Интересно е да се отбележи, че докато ученикът на Дилтей Шпрангер отхвърли идеята за „описателната“ психология на своя учител и предложи психологията да се развива като „разбираща“, то З. Фройд в преданалитичния период развива преди всичко идеите за разбирането, а в аналитичния период постепенно ги съвместява с описателност-

та“ (5). Тази тенденция у З. Фройд също може да се приеме за закономерна, като се има предвид, че у Дилтей основна психологическа категория е преживяването (4; 347), а у З. Фройд преживяването на удоволствие и неудоволствие лежи в основата на първичния „ Ψ “ процес. Подобни на Дилтеевските идеи за противопоставянето на преживяването на възприятието и представата могат да се открият в разбирането на З. Фройд за взаимоотношенията между първичния „ Ψ “ процес, характеризиращ както системата „ Ψ “, така и системата „ σ “.

Постановката на проблема за изтласкването ни дава възможност да отбележим, че фрейдовата психологична концепция черпи от асоциативните теории на XIX век. Асоциативният механизъм се оказва в основата на обяснението на процеса на осъзнаване на изтласканите идеи. Някои изследователи дори смятат, че асоциативните му възгледи са основният повод за конфликт между него и новите поколения учени в психоаналитичната школа (7). Въпреки че не излиза извън рамките на асоцианизма, З. Фройд се отличава от такива свои съвременници като В. Вундт, които считат, че психичното е преди всичко структура от съзнателни елементи (2). Традициите на френската патопсихология и главно идеите в школата на Шарко допринасят за това З. Фройд да предложи разширяване

на предмета на психологията още в рамките на асоцианизма.

В „Проекта за научна психология“ З. Фройд все още упорито свързва изследването на изтласкването единствено с причини от сексуален характер, но психологическият план на процесуалната му реализация създава предпоставки характеристиката на това явление да се извежда не единствено от съществуването на хистеричните неврози и сексуалната етиология. Скоро след написването на „Проекта“ самият З. Фройд се противопоставя на прекомерното сексуализиране на проблема. Кореспонденцията му с В. Флис показва интересен пример в това отношение: Флис му предлага своята собствена интерпретация на изтласкването според която „преобладаващият пол у една личност, този, който е по-развит, е изтласкал в несъзнателното психичната представа за вторичния пол. По този начин изтласкването може да се разглежда като принадлежащото на противоположния пол“ (9; 35). Едно от писмата, отнасящо се до тази кореспонденция, ни съобщава, че З. Фройд най-напред се колебае пред тази идея на своя берлински колега, но противоположните аргументи надделяват (9; писмо №75). Той отхвърля тази идея, пишейки: „Отказвам се да сексуализирам по този начин изтласкването, така да се каже да основа произхода му на причини от биологичен, а не от психологичен

характер“ (10). Много скоро той описва едно явление на изтласкване, осъзнато от самия него, което има предвид разговор между З. Фройд и В. Флис по повод на връзката между неврозите и хипотезата за първичната бисексуалност на индивида, при който З. Фройд представя идеята, предложена някога първоначално от В. Флис, като своя и осъзнава това едва след като самият В. Флис му напомня за техния някогашен разговор (9; 34). Този пример, а и деклариращият стремеж на З. Фройд към изследване на психологичния характер на изтласкването ни позволяват да потърсим паралел между описания от З. Фройд случай на изтласкване чрез забравя и описания в школата С. Л. Рубинщайн

подобен случай в условията на диалогово общуване, който е назван с термина „криптомнезия“ (I).

Всичко това показва валидността на поставените от З. Фройд проблеми, които намират разработка и интерпретация независимо от него и в психологични направления несвързани с психоаналитичните идеи.

„Проектът за научна психология“ ни дава възможност да заключим, че З. Фройд разбира психологичния характер на сексуалността като явление, което малко или много е свързано с преодоляването на чувството за насилие и вина. На това според нас се дължи и търсенето на определено взаимоотношение между изтласкването и „механизма на защита“.

ЛИТЕРАТУРА

1. Брушлинский, А. В., В. А. Поликарпов. Мышление и общение. М., 1990.
2. Вундт, В. Душа человека и животных. СПб. 1894.
3. Ребеко, Т. А. От психоанализа Фрейда к психоанализу по Фрейду. Психологический журнал. Т. 15, № 6, М., 1994.
4. Рубинштейн, С. Л. Психология Шпрангера как наука у духе. – В: сб. Рубинштейн. Очерки. Воспоминания. Материалы. М., 1989.
5. Фройд, З. Отвъд принципа на удоволствието. С., 1989.
6. Фройд, З. Автобиография. С., 1992.
7. Brès, I. Freud et la psychanalyse américaine. Karen Horney, P., 1970.
8. Chertok, L. Hystérie, hypnose, psychopathologie. Histoire et prospective. Annales médico-psychologiques. P., 1974, t. 2.
9. Freud, S. La naissance de la psychanalyse. P., 1979.
10. Freud, S. Revue française de psychanalyse. T. XI, n° 1, P., 1939.
11. Rycroft, Ch. A critical Dictionary of psychoanalysis. London, Penguin books.

12. Sartre, J. P. Sketch for a Theory of the Emotions. L., 1971.

13. Scheidhauer, M. Le symptôme, le symbole et l'identification dans l'hystérie. *Enfance*, t. 40; n° 1-2, P., 1987.

THE "REPRESSION" IN SIGMUND FREUD'S "PROJECT FOR SCIENTIFIC PSYCHOLOGY" (1895)

Marianne Niagolova

We wish to Highlight thought the relevance and current significance of this pre-analytical writing for future development of Freud's psychological conception. There still appears to be some resistance to the idea that Freud is more than a psychoanalyst, that he is equally a thinker and a researcher.

Our choice of notion "the repression" reflects Freudian point of view that the understanding of repression render possible his invention of psyche.

Repression is considered to be operative at an unconscious level. In "Project for Scientific Psychology" it is regarded as an projection in disguised symbolic form in psychoneuroses.